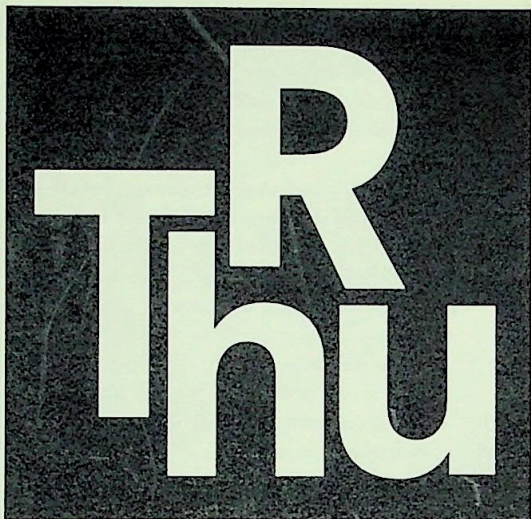

• Kloosterlaan 138 — (NL) 4811 EE BREDA — T: +31 (0)76 5 14 19 28

T/F: +32 (0)3 2388166 • E: bureau@lokaal.org — H: www.lokaal01.org

NOVEMBER 2001

N° 2.01

Het periodieke cahier is de Theoretische Ruimte van Lokaal 01 met als auteur in de eerste tien afleveringen

Erik Hagoort

- losse nummers
€ 2,50 - / 5,50 - BEF 100 (exclusief eventuele verzendkosten)
- abonnement
€ 22,50 - / 49,58 - BEF 900 (inclusief € 7,80 - / 17,20 - BEF 315 verzendkosten)

F: +31 (0)76 5 20 71 24 • Provinciestraat 287 — (B) 2018 ANTWERPEN

Van den Braembussche & Hagoort

Zou je een schilderij van Theo van Meerendonk boven de bank willen hebben?

Het zijn best mooie doeken, voorzover ik dat van de video kan zien. Maar door de manier waarop ze tot stand zijn gekomen, kan ik me niet voorstellen er ooit een aan te schaffen. Waarom schilderen met een dood varken? Ik zie er de noodzaak niet van in.

Je vindt het zielig?

Ik voel me bepaald niet aangesproken als ik in de toelichting lees: 'De varkens zijn van grote schoonheid, ze liggen sereen in de pekel en men zou verliefd kunnen worden op hun roze-gelige huid.' Trouwens tussen haakjes, ik ben vegetariër.

Smaken verschillen.

Natuurlijk, maar dat doet er nu niet toe. Mijn bezwaar is, dat hier een norm wordt gesteld. Hoor wat er staat: 'In ieder geval ontwikkelt men een stevige honger. Varkenskarbonade, varkenspoten, oren, staarten, buikspek. Brecht had gelijk en die reactionaire hufters van Van 't Hek en Long kunnen de v-pest krijgen: Eerst komt het vreten, dan de moraal.' Misschien is het ironisch bedoeld. Maar ik kan niet anders concluderen dan dat iedereen die de zogenaamde schoonheid van die kadavers niet inziet, mag oprotten. Dat is pas reactionair! Bovendien wordt kunst vereenzelvigd met shockeren en met taboes doorbreken. Dat vind ik achterhaald, zwak, goedkoop.

De tekst is niet door de kunstenaar geschreven.

Oh, dat wist ik niet. Ik dacht dat Van Meerendonk die tekst geschreven had.

Nee, de tekst is van Lokaal 01. Van Meerendonk doet er het zwijgen toe.

Dat is zijn volste recht. Het maakt het overigens wel lastig zijn intenties te beoordelen. Ik kan mij heel goed een performance voorstellen waarbij ik het vind kloppen dat er kadavers worden gebruikt. Wanneer er een noodzakelijk verband is tussen wat de kunstenaar wil en wat er gebeurt. Hier vind ik de keuze voor een dood varken volkomen willekeurig.

Misschien wil Van Meerendonk juist die willekeur aan het licht brengen, door in plaats van met een penseel van varkenshaar met een heel varken te schilderen.

Dat is volgens mij niet zo. Dan zou hij het publiek hebben geconfronteerd met het arbitraire van zijn keuze. Maar dat doet hij niet. Er wordt weldegelijk een noodzaak gesuggereerd. Die er niet is. Een ander medium zou praktisch hetzelfde resultaat hebben.

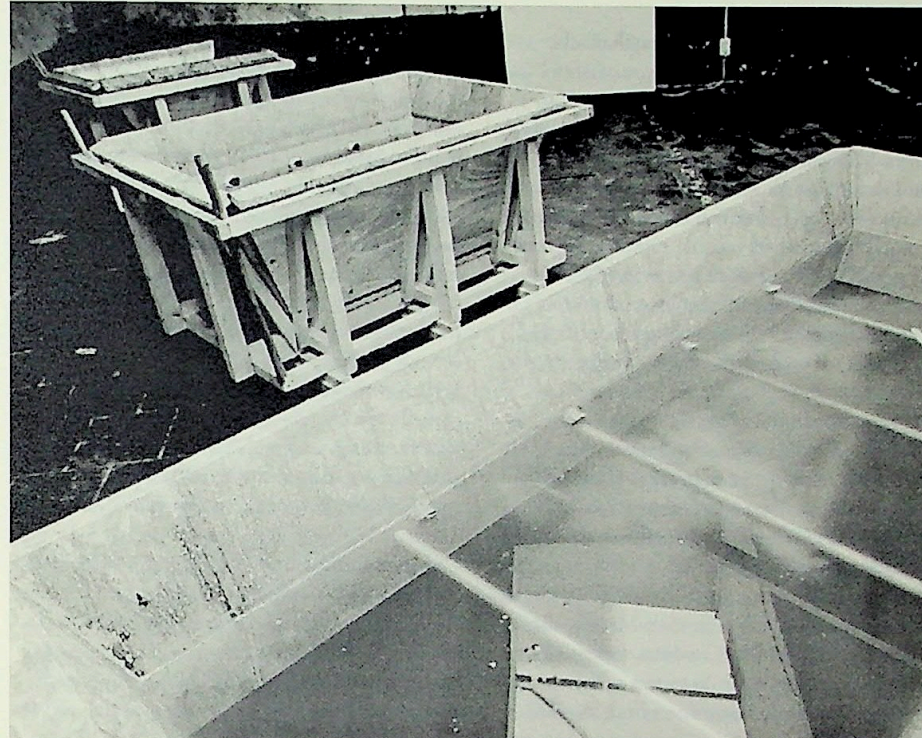
Dat denk ik niet. Er zitten stukjes orgaan op het doek, wat je op de video niet zo goed kunt zien. En in het resultaat kun je de afdrucken van de kadavers herkennen.

Goed, ik heb alleen de video gezien, ik ben niet bij de schildersessies geweest. Dus moet ik voorzichtig zijn in mijn oordeel. Maar als ik op de video Van Meerendonk met zo'n speenvarken tegen het doek zie smijten, dan moet ik denken aan hoe de jonge Karel Appel verf tegen het doek smeet. En aan Appels vermeende 'ik doe maar wat', waaruit overigens prachtige doeken zijn voortgekomen, zijn we inmiddels gewend. Het enige dat ik hier opmerkelijk vind, is de banalisering van het kadaver.

Dat zou een verdienste kunnen zijn. Van Meerendonk bant elke mystificering uit. Hij koketteert niet à la de orgiën van Hermann Nitsch uit de jaren 1970 met rituelen, offers, religie. Hij speelt zijn rol als schilder, op het droge af. En daarvoor gebruikt hij een dood varken, ingesmeerd met tempera. Klaar.

Toch is dat niet het hele verhaal. Net vertelde je me dat zijn gesmijt met dat speenvarkentje je niet in de koude kleren was gaan zitten. Logisch. Een kadaver wekt nu eenmaal associaties op met de dood, met het lugubere, met slachthuizen, bloed. Het is naïef te denken zulke associaties te kunnen uitbannen. Het kadaver behoort tot het sublieme, in negatieve zin welteverstaan. Hoe droog Van Meerendonk ook te werk gaat, er wordt bij het publiek een dionysische snaar geraakt. Trouwens ook bij Van Meerendonk zelf, gezien die manische blik in zijn ogen als hij met dat speenvarken in de weer is. Ook hij ontsnapt er niet aan. Jammer vind ik het, dat hij er vervolgens niets mee doet. Die heftige, basale esthetische ervaring drukt hij weg. Hij blijft in zijn formele, hermetische rol. Zo wordt het strikt autonome kunst, en daar geloof ik niet meer in.

Schilderij Van Meerendonk "Pekelvat voor varkens"

Autonome kunst is toch niet iets om al dan niet in te geloven?

Laat ik het anders zeggen. We zouden ons eigenlijk niet meer druk moeten maken om de vraag of kunst autonoom is, en al helemaal niet meer om de vraag of iets kunst is. We zitten nu eerder met de vraag of er nog iets is, wat géén kunst kan zijn. De kwestie is als het ware omgeklapt. Het verhaal is inmiddels bekend. Voor het grootste gedeelte van de vorige eeuw lagen de zaken duidelijk. De plekken waar je kunst kon zien en waar kunst werd gemaakt, waren afgebakend. En het was ook min of meer duidelijk wie de kunstenaars waren. Kunstenaars zijn zelf begonnen dat afgebakende terrein open te breken en op te rekken, zijn zelf aan de grenzen van de kunst gaan morrelen. Maar dat haalt het niet bij de immense evolutie van

onze beeldcultuur. Als een deken hebben fotografie, film, televisie, telecommunicatie en digitale media zich over onze cultuur uitgespreid. Kunstenaars hebben daarbij het nakijken. Veel postmoderne denkers hebben die ontwikkeling geduid, en toch blijven we hardnekkig denken in termen van autonomie.

Draaf je nu niet door? Er wordt weliswaar aan de grenzen tussen disciplines gemorreld, maar toch zijn er nog steeds kunstacademies waar kunstenaars worden opgeleid, zijn er galeries, musea, kunstcritici, kunstsubsidies. En zelf ben je docent kunstfilosofie.

Voorlopig zal een terrein voor de kunst gereserveerd blijven. Toch vind ik dat we niet moeten doen alsof de beeldcultuur slechts spin-off van de kunst zou zijn, het is eerder andersom. Daaruit moeten we consequenties

trekken in het duiden van onze esthetische ervaringen. Om een voorbeeld te noemen. Het kan je niet zijn ontgaan: De componist Karlheinz Stockhausen beweerde na de aanslag op het WTC in New York dat zich daar het grootste kunstwerk van de kosmos had voltrokken. Dat is niet zomaar een uitspraak. Ik vind dat tekenend voor de esthetisering van ons wereldbeeld, die door de beeldcultuur is ontstaan. Zoals Baudrillard het voorstelt: we leven eigenlijk veel meer in een simulacrum dan in wat we vroeger de tastbare realiteit noemden.

Is dat niet een door filosofen geschetst wereldbeeld? Wie op 11 september naar de televisie keek, kon heus wel onderscheid maken tussen de televisiebeelden en wat zich daar werkelijk afspeelde.

Jawel, maar dat bedoel ik niet. Mensen die in de buurt van het WTC wonen, keken naar de televisie, en niet naar de torens zelf. Ik vind dat een schitterende illustratie van de invloed van onze beeldcultuur.

Schitterend?

Begrijp me goed, ik zeg zoiets vakmatig. Ik suggereer niet dat het menselijk leed schijn zou zijn. Mij fascineert het dat mensen die vanuit hun raam zicht hadden op de torens, toch niet naar buiten keken. Ze bleven aan de buis gekluisterd!

Wat moeten we daarmee?

Toen ik thuis de televisie aanzette en ik het tweede vliegtuig zag in die toren zag boren, dacht ik de verkeerde zender te pakken te hebben, dacht ik naar een videospelletje te kijken. We kijken naar de werkelijkheid mede door de bril van foto's, films, videospelletjes, virtuele beelden. Dat kun je niet meer uitschakelen. Dat heeft invloed op onze esthetische ervaringen. Als eenmaal duidelijk

is, zoals Jacques Derrida meer dan twintig jaar geleden in "La vérité en peinture" zo overtuigend heeft aangetoond, dat het kader van de kunst net zo goed deel uitmaakt van de kunst als andersom, dan kun je niet doen alsof er nog wel een strakke grens is. Dan kun je niet op de oude voet verder, en zul je de beeldcultuur in het denken over kunst moeten verdisconteren.

De berichtgeving over Stockhausen is meestal beperkt gebleven tot die ene, inmiddels beruchte zinsnede. Maar onmiddellijk na zijn orakel heeft hij gezegd: 'Is dat niet monsterachtig, wat mij daar zo opeens inviel?' Dat relativeert toch de waarde die je aan zijn esthetische ervaring kunt toekennen?

Integendeel, het laat volgens mij zien hoe sterk zo'n esthetische ervaring kan zijn. Die eerste, onbemiddelde ervaring kan zo heftig zijn, dat de ellende wordt overschaduwd. Pas later sta je erbij stil getuige te zijn geweest van de dood van zoveel mensen.

Bedroevend eigenlijk.

Mensen hebben nu eenmaal esthetische ervaringen, en die zijn niet alleen beperkt tot de kunst. En al helemaal niet tot het mooie. Maar anders dan vaak in de kunst wordt gedacht, zijn esthetische ervaringen niet geheel te manipuleren, niet te controleren. Eerst is er die ervaring: Wauw! Pas daarna is er de controle, van het verstand of van de moraal. Kunstenaars proberen esthetische ervaringen te manipuleren, kunstcritici en kunstfilosofen trachten ze te rechtvaardigen.

Hoe ga je daar in je vak mee om? Je wordt geacht filosofie van de kunst te doceren. Ondertussen wordt dat terrein steeds schimmiger, eigenlijk zou je de hele beeldcultuur onder de loep moeten nemen, en dan ook nog eens de moraal.

Het maakt de kunstfilosofie er wel spannender op. In het modernisme was er nog een strakke scheiding mogelijk tussen bijvoorbeeld moraal en esthetiek. Kunst was roen als het ware vrijgesteld van goed en kwaad. Dat is niet meer zo. Esthetiek en ethiek zijn als een kluwen. Een 'tussengebied' waar je moeilijk de vinger op kunt leggen.

In je boek "Denken over kunst" lijkt het alsof het allemaal te bevatten zou zijn.

Het is niet voor niets opgezet als een leerboek.

Of zou je het ook kunnen lezen als jouw persoonlijke zoektocht naar een manier om met de huidige, weinig overzichtelijke situatie om te gaan? Aan het eind bespreek je toch niet voor niets hoe Lyotard een uitweg zoekt uit het ontbreken van ieder houvast.

Ik voel me inderdaad aangesproken door wat de Kantiaanse wending in het postmoderne denken wordt genoemd. Jean-Francois Lyotard bijvoorbeeld keert terug tot de "Kritik der Urteilkraft" van Immanuel Kant. Daarin ontwikkelt Kant de gedachte dat bij het esthetisch oordeel sprake zou zijn van een 'sensus communis', een 'gemeenschappelijke zin'. Dan bedoelt hij geen poldermodel, geen consensus van meningen over kunst. Hij bedoelt een soort gemeenschappelijk levensgevoel dat ten grondslag ligt aan onze esthetische oordelen. Een gevoel waarvoor nog geen begrip voorhanden is. Een verstandhouding tussen mensen waar het verstand nog niet aan te pas is gekomen. Dat zou volgens Kant verklaren waarom zoveel mensen hetzelfde mooi of lelijk vinden. Op Kants ideeën valt van alles af te dingen, maar wat mij wel aanspreekt is hoe Lyotard deze 'sensus communis' probeert in te zetten als alternatief voor het modernistische gevecht om de waarheid. Zo zou je die 'sensus communis' ook kunnen

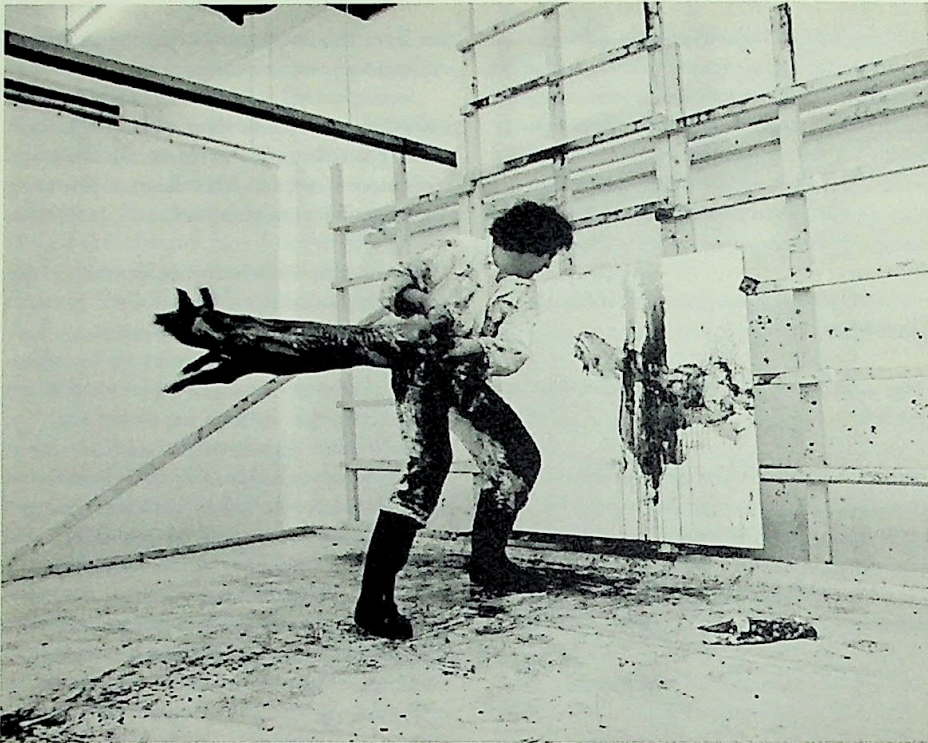
zien als een alternatief voor al dat vechten over wat kunst is, en wat niet.

Dat klinkt romantisch. Alsof er een maagdelijk gebied van esthetische ervaringen zou bestaan, waar mensen zich met elkaar kunnen verstaan. Alle Menschen werden Brüder....

Nee, zo romantisch bedoel ik het niet. We kijken natuurlijk niet maagdelijk. Alle kijken is door de bril van afkomst, cultuur, klasse, sekse, noem maar op. Maar als je doet alsof onze ervaringen geheel worden voorgekookt, dan verlies je iets uit het oog. Zo gladjes werkt het niet, daar had Kant al oog voor. Als we denken, als we een boek lezen, als we televisie kijken, als we een lezing aanhoren, dan is daar altijd een gevoel bij, een nauwelijks te duiden gevoel van behagen, of van onbehagen. Het is een soort weerstand van de gewaarwording. Een weerstand waarop wij geen greep hebben, waar ons instrumentarium om te sturen of te beheersen, beperkt is. Daar zou je het 'Wauw' van Stockhausen kunnen onderbrengen.

En misschien ook wel het optreden van Van Meerendonk. Stockhausen houdt na zijn uitspraak zijn hand voor zijn mond. En ook Van Meerendonk laat zich maar eventjes gaan, wanneer hij met het kadaver smijt. Zou je dergelijke ervaringen van behagen en onbehagen, van weerstand en van controle, niet heel goed kunnen bekijken vanuit de invalshoek van de psychoanalyse? Opmerkelijk genoeg schen je in "Denken over kunst" nauwelijks aandacht aan door psychoanalyse geïnspireerde denkers, zoals Lacan, Irigaray of Kristeva.

Het is me al vaker verweeten. En ik heb natuurlijk nog veel meer weggelaten: de psychologie van de waarneming, de antropologie, de sociologie. Ik wilde me beperken tot de eigenlijke filosofie van de kunst. Daar is al zoveel over te vertellen. Je moet ergens een grens trekken.

Maar je zei eerder niet meer zo in het trekken van grenzen te geloven.

Ik ben nu docent kunstfilosofie, maar mijn loopbaan ben ik begonnen in de geschiedfilosofie, en in de theorie van de maatschappijgeschiedenis. Dat zijn ruime gebieden, waar interdisciplinariteit deel van uitmaakt. Je bent voortdurend bezig met de relatie van filosofie tot andere terreinen. Maar ik verdiepte mij zo in al die vertakkingen dat ik mij verloor als filosoof. Antoon, heb ik gezegd, blijf nu eens bij de filosofie, en spreek als filosoof over datgene waar je van houdt: de kunst. Daar heb ik geen spijt van. Het enige waarvoor ik moet oppassen, is me te verliezen in de kunst.

Gebeurt dat wel eens?

Mijn boek is voor veel kunstenaars

aanleiding mij aan te spreken. Dan kan ik niet anders dan naar hun werk gaan kijken. En me ertegenaan bemoeien, erover discussiëren, erover schrijven; dat kan ik niet laten.

Bespreek je wantrouwen bij kunstenaars tegen bemoeizucht van filosofen? Wantrouwen dat hun kunst als illustratie van een theorie wordt gebruikt?

Nauwelijks. Maar spanning is er altijd. Vijf jaar geleden zag ik een dansstuk van Jan Fabre. Het stuk zelf vond ik niet zo denderend, de dansers echter waren bijzonder goed. Eén van hen zag ik een half jaar later in de trein. We praatten met elkaar. Hij begon mijn boek te lezen, en ik ben zijn repetities bij gaan wonen. Hij bleek Italiaan, Emio Greco, woonde in Amsterdam. Daar heeft hij de afgelopen jaren met dramaturg Pieter C.

Scholten gewerkt aan een trilogie, "Fra Cervello e Movimento", ("Tussen Brein en Beweging"). Ik vond het een voorrecht de stukken, die nu over de hele wereld bekend zijn, geboren te zien worden. We zijn beiden gefascineerd door de problematiek van het 'tussengebied'. In zijn trilogie gaat hij op zoek naar iets tussen dans en niet-dans in. Het is moeilijk grijpbaar, het hinkt. En dat boeit mij enorm.

Aan het eind van je boek stel je dat de filosofie altijd na de kunst komt. Ben je werkelijk zo hoffelijk?

Ik hoop van wel. Wat dat betreft heeft Derrida's analyse van het 'parergon', wat betekent 'naast het werk', 'naast het eigenlijke', mij enorm geïnspireerd. Deconstructie is voor mij geen theorie die ik vervolgens in kunstwerken geïllustreerd wil zien. Het draait om het ontwikkelen van een houding: het afleren van de wil te definiëren, van de drang overal de vinger op te willen leggen.

Antoon van den Braembussche is universitair hoofddocent Geschiedfilosofie en Kunstfilosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, en doceert Kunstkritiek aan de Vrije Universiteit Brussel.

Schilderij van Meerendonk vond plaats in Lokaal 01 Antwerpen, 7 tot 29 september 2001

ThRu No 1.01

Erik Hagoort in gesprek met Kitty Zijlmans, hoogleraar Kunstgeschiedenis van de Nieuwste Tijd, over Nan Hoover, Pipilotti Rist, feminisme, mondialisering en macht.

Reacties: hagoort@hum.uva.nl of bureau@lokaal01.org

Literatuur:

Antoon A. van den Braembussche; Denken over kunst; een kennismaking met de kunstfilosofie (Bussum: Coutinho, 1994, herziene uitgave 2000)

Jacques Derrida; La vérité en peinture (Parijs: Flammarion, 1978); vertaald in het Engels: The Truth in Painting (Chicago: the University of Chicago Press, 1987)

Pay-Uun Hiu; Concerten Stockhausen afgelast (de Volkskrant, 19-7-2001)

Informatie over "Tussen Brein en Beweging" is te vinden op de website van Emio Greco en Pieter C. Scholten:
www.emiograecoandpc.nl

Love